CONCURENŢA DINTRE GENITIV ŞI PREPOZIŢIA *DE*[1]

CAMELIA STAN

Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti

camelia.stan@litere.unibuc.ro

Cuvinte-cheie: genitiv, grup nominal (NP), prepoziţie, limba română veche, sintaxă.
Keywords: genitive, noun/nominal phrase (NP), preposition, old Romanian, syntax.

1. PRELIMINARII

Fenomenul la care ne referim în lucrarea de faţă este restrângerea flexiunii cazuale prin creşterea rolului prepoziţiilor: în latina târzie s-a manifestat variaţia mijloacelor de marcare a anumitor raporturi sintactico-semantice, concurenţa dintre mărcile sintetice (flexionare) şi mărcile analitice, prepoziţionale (Fischer 1985: 85).

Genitivul românesc marcat prin prepoziţia *de*, în grupuri nominale definite (referenţiale), este moştenit din latină şi are corespondente romanice. Cele mai vechi atestări se află în traduceri din secolul al XVI-lea, unde genitivul marcat prin *de* redă genitivul slavon marcat prin *ot(ŭ)*. Structurile româneşti au caracter arhaic şi aparţin registrului formal; această distribuţie sugerează indirect posibilitatea ca genitivul cu *de* să nu fi fost utilizat şi în exprimarea orală curentă, colocvială. În secolul al XVIII-lea, structura mai este atestată doar ca tipar sintactic livresc. În româna actuală se menţin câteva construcţii fixate, probabil analogice, având un model străin.

În continuarea unor cercetări proprii anterioare (Stan 2013a, 2013b, 2016, 2021), voi formula aici noi observaţii diacronice şi tipologice, pe baza analizei unui corpus lărgit.

Punctul de pornire îl constituie informaţiile conţinute în lucrarea *Latina dunăreană* – contribuţie fundamentală în domeniu (Fischer 1985). Autorul menţiona că: „în româna veche, genitivul sintetic (*împăraţii* ***pământului***) coexista

[1] Lucrarea reprezintă forma actualizată a comunicării pe care am susţinut-o în 2024, la Colocviul *Amor antiquitatis*, dedicat împlinirii unui secol de la naşterea Profesorului I. Fischer. Colocviul a fost organizat de Societatea de Studii Clasice şi Catedra de Filologie Clasică a Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine (Universitatea din Bucureşti). Textul comunicării nu a fost niciodată publicat.

SCL, LXXVII, 2026, nr. 2, Bucureşti, p. 219–225

DOI: 10.59277/SCL.2026.2.06

cu structura prepoziţională romanică (*împăraţii* ***de pământu***)" (Fischer 1985: 87). Pentru atestarea construcţiei cu prepoziţia *de*, autorul făcea trimitere la *Psaltirea Hurmuzaki*, unul dintre cele mai vechi texte româneşti continue conservate până în prezent.

Explicarea particularităţilor lingvistice ale construcţiei *împăraţii* ***de pământu*** necesită câteva precizări filologice: *Psaltirea Hurmuzaki* nu este un text original, redactat în limba română, ci este o traducere; face parte dintre cele trei traduceri numite „psaltiri rotacizante", alături de *Psaltirea Scheiană* şi de *Psaltirea Voroneţeană.* Un aspect esenţial este acela că *Psaltirea Hurmuzaki* are la bază un text original slavon (care ar putea fi sursa directă a traducerii în limba română sau copia unei alte traduceri după slavonă); oricum, există posibilitatea unei influenţe slavone care ar explica structura *împăraţii* ***de pământu***. Originea etnică a traducătorului şi a copiştilor este de asemenea controversată. *Psaltirea Hurmuzaki* aparţine ariei subdialectale nordice dacoromâneşti; autorii ediţiei filologice moderne, Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu (2005), au plasat *Psaltirea Hurmuzaki* în Moldova (pentru discuţia filologică şi bibliografia problemei, v. o sinteză la Gheţie, Mareş 1985: 297–304).

2. ANALIZA CORPUSULUI

Se ştie că genitivul posesiv analitic romanic este construit cu descendenţii prepoziţiei latine DE (Meyer-Lübke 1900: 53–54, §40–41; Bourciez 1956 [1910]: 588; Densusianu 1938: 143–144; Adams 2013: 268).

În câteva studii anterioare am discutat acest tip de construcţie prepoziţională cu *de* existentă în limba română (Stan 2013a: 95–103; Stan 2014; Stan 2016; Stan 2021).

În cele ce urmează, voi sintetiza consideraţiile mele anterioare şi le voi completa cu observaţii prin extinderea analizei asupra unui corpus lărgit, care include ediţii relativ recente ale unor texte de limbă română veche şi alte ediţii neexaminate anterior din perspectiva pe care o adopt aici.

2.1. În structura *împăraţii pământu****lui*** articolul definit *-lui* cumulează funcţia de determinare şi funcţia de marcă a cazului genitiv.

În grupul prepoziţional *de pământu* (*împăraţii* ***de pământu***), forma numelui este ambiguă sub aspectul determinării definite: desinenţa *-u* poate aparţine formei nearticulate *pământ* sau formei articulate definit *pământu*, aceasta din urmă având articolul enclitic *-l* nemarcat grafic şi nepronunţat (Stan 2013a: 74); în această ultimă variantă de interpretare, finala *-u* ar trebui să fie pronunţată ca vocală silabică, plenisonă.

2.2. Concurenţa dintre construcţia prepoziţională cu *de* şi genitivul sintetic, substituţia lor reciprocă în combinaţii sintactice similare, în contexte cvasiidentice, din secolul al XVI-lea, atestă statutul de arhaism sintactic pe care construcţia

cu *de* îl avea deja în acea epocă (pentru utilizarea prepoziţiei *de* în limba română veche în contextele în care limba contemporană a generalizat genitivul sintetic, v. şi Salvi 2011: 336, într-o perspectivă mai largă, romanică):

(1) *calé* ***de cetate*** (PS.1573–1578: 356), *calea* ***cetaţiei*** (PH.ante 1521: 92v);
(2) *casa* ***de Domnulŭ*** (PS.1573–1578: 424), *casa* ***Domnului*** (PH.ante 1521: 110v).

Structuri similare sunt atestate exclusiv în traduceri, lipsesc din documentele originale, ceea ce atestă faptul că genitivul analitic cu *de* nu mai era în uz în secolul al XVI-lea (perioadă din care datează cele mai vechi texte româneşti conservate).

Menţionăm şi coocurenţa structurilor *veci* ***de veci*** (cu prepoziţia *de* – 8 ocurenţe), *vecii* ***vecilor*** (cu genitivul – 12 ocurenţe), în numeroasele versiuni ale rugăciunii *Tatăl nostru* (care alcătuiesc corpusul de texte Camară 2020: 206–223):

(3) a. *veacii* ***de veac*** (*Liturghierul* lui Coresi, 1570); *vêcii* ***de veac*** (*Scutul catichizmuşului*, Bălgrad, 1656); *veacii* ***de veaci*** (Dosoftei, *Molitevnic de-nţăles*, Iaşi, 1681); *vecii* ***de veci*** *îmveacii* ***de veaci*** (Dosoftei, *Liturghie*, 1676); *vêcii* ***de vêci*** (Dosoftei, *Liturghie*, 1683); *veciia* ***de veac*** (*Ceaslovul*, ms. rom. B.A.R. 714, copiat de popa Pătru, 1685; *Ceaslovul* din ms. rom. B.A.R. 4818, sfârşitul secolului al XVII-lea);
b. *vecii* ***vecilor*** (versiunea Luca Stroici, 1594); *vecie* ***veacu[lu]i*** (*Codicele Todorescu*); *vecie* ***veacului*** (Melchior Bocatius, Košice, 1614); *veciia* ***veacului*** (Omilia *Fraţi dragi* din *Codex Sturdzanus*, 1619); *vecie* ***vacului*** (*Catehismul calvinesc*, Alba Iulia, 1648); *veacii* ***veacilor*** (*Liturghier*, Târgovişte, 1713; *Învăţătură pentru tineri*, 1726; *Sinopsis*, Iaşi, 1746); *vêcii* ***vêcilor*** (*Liturghier*, ms. rom. B.A.R. 5733, 1732; *Dumnezeieştile Liturghii*, Blaj, 1756; *Acathistiiariu cu multe alease rugăciuni*, Blaj, 1763; *Orologhion adecă Ceaslov*, Blaj, 1766).

2.3. În secolul al XVI-lea prepoziţia *de* este atestată şi în combinaţii cu grupuri nominale referenţiale, definite, având trăsătura semantică [+ specific] (Stan 2013b): nume articulate definit (4), pronume personale (5), nume proprii (6):

(4) a. *pre mijlocŭ* ***de*** [***casa*** *me*] (PS.1573–1578: 324–325; cf. CP[1].1577: 272); *pre mijlocŭ* [**maţele** *méle*] (CP[1].1577: 52);
b. *de mijloc* ***de*** [***sărul*** *tău*] („sânul”; PS:1573–1578: 231); *den mijloc* ***de*** [***sânrul*** *tău*] (PH.ante 1521: 64r);
(5) a. *pre mijloc* ***de elu*** (PS:1573–1578: 145; CP[1].1577: 121);
b. *în mijlocu* ***de elu*** (PH.ante 1521: 39r);
c. *Dumnezeu pre mijloc* ***de noi.*** (DÎ, XVI, 1597–1600, zapis, *Prahova);
(6) a. ***de Iovu*** *bunră-rrebdare* (CV.1563–1583: 54v/11; v. Costinescu, în CV.1563–1583: 157);

b. *neguţitorii de aicea din târg* ***de Iaşi*** (Doc. Athos, 1686: 72; structura cu *de*, subordonată numelui nearticulat enclitic *târg*, este echivalentă cu genitivul *Iaşiului*, dependent de un nume articulat enclitic: *târgul Iaşiului*);
c. *târgul* ***Galaţilor*** (Doc.Athos, 1780: 113);
d. *Vernişti* [...] *dealul* ***Vérneştilor*** (Doc. Ţara Românească, 2, 1694: 111, 117).

Toponimele apar în denominaţii mai vechi, cu prepoziţia *de*, fiind dependente sintactic de nume nearticulate enclitic ((6b) *târg*), sau, în structuri, cu genitivul, dependent de nume articulate enclitic ((6c) *târgul*, (6d) *dealul*). Legarea prin *de* a toponimului cu funcţie denominativă are corespondente romanice, iar tiparul cu toponim în genitiv are corespondent latin (*urbs Romae*) (Meyer-Lübke 1900: § 40, 231). Pentru română însă tiparul cu *de* a fost explicat prin „imitaţie după construcţiile slave cu *otŭ*" (Densusianu 1938: 144).

În unele contexte prezenţa articolului este explicabilă prin constrângeri sintactice: de exemplu, adjectivele posesive, în absenţa formantului *al*, se ataşează unui nume articulat enclitic (v. şi Giurgea 2013, despre elementul *al*).

În secolul al XVI-lea, grupările prepoziţionale *den mijloc de, în mijlocu de, pre mijloc(u) de* erau sudate numai parţial în unele contexte, iar grupul cu *de* avea valoare apropiată de cea a unui genitiv posesiv dependent de numele *mijloc*: v. supra (4a) *pre mijlocŭ* ***de casa me*** „al casei mele". Structura (5a–b) este ocurentă în traduceri. Structura (5c) este extrasă dintr-un document original (conţinut în volumul *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*); prezenţa în documente netraduse atestă extinderea în uzul epocii a structurii cu *de* care exprimă un sens genitival. Ne referim însă nu la uzul general, ci la uzul de un anume tip: este cunoscut faptul că, în epocă, documentele administrativ-juridice netraduse, chiar şi scrisorile private, erau redactate după modele; formularea în scris nu era spontană, fiindcă vorbitorii, în majoritate neştiutori de carte, apelau la intermediari, iar aceştia aplicau o formularistică.

În aceeaşi perioadă, în contexte precum (4)–(5), grupurile *de mijloc de, den mijloc de, în mijlocu de, pre mijloc(u) de* prezentau un grad de sudură mai avansat, numele *mijloc* fiind parţial desemantizat în context.

Vechiul genitiv analitic construit cu prepoziţia *de* a fost consolidat prin traducerea din slavonă a structurilor cu prepoziţia *ot(ŭ)* (6a).

2.4. Este probabil ca structurile din (7), care conţin nume de titluri şi toponime, să fi avut un model prepoziţional slav cu *ot(ŭ)*; în aceste contexte prepoziţia *de* exprimă apartenenţa, introduce numele locului în care funcţionează efectiv atribuţiile asociate titlului:

(7) a. birăul **de Bistriţă (**DÎ, CII, [1595], scrisoare, Câmpulung, Bucovina: 1v);
b. popei **de Hotin** (Doc.Athos, 3, 1660–1670: 48);

c. pârcălab **de Gălaţi** (Doc.Athos, 3, 1776: 111);
d. birăul **de** [**cetatea** Bist< r >iţeei] (DÎ, CII, [1595], scrisoare, Câmpulung, Bucovina: 1r);
e. domnii mazâli **de Moldova** (context ambiguu: „domnii de Moldova" sau „maziliţi de/din Moldova", NL.c.1750–1766: 846).

În (7a), numele propriu este intrinsec definit, deşi forma sa, *Bistriţă*, este similară cu cea a unui nume comun nearticulat.

3. CONSIDERAŢII FINALE

Construcţia prepoziţională cu *de* din structurile româneşti discutate în lucrarea de faţă este alcătuită conform unui tipar sintactic latin. Tiparul latin a fost consolidat de structura slavonă cu *ot(ŭ)*, în traducerile româneşti vechi.

Utilizarea structurii prepoziţionale cu *de*, în acest tip de context sintactic, este supusă unei constrângeri formale: şi anume structura cu *de* este utilizată atunci când în poziţia sintactică de genitiv se află un constituent neflexibil în raport cu categoria cazului şi care, implicit, nu are formă flexionară de genitiv.

Totuşi, construcţia prepoziţională cu *de*, în limba română, corespunde doar formal genitivului analitic romanic, construit cu descendenţii prepoziţiei latine *DE*.

În română, valoarea semantică a construcţiei prepoziţionale cu *de* diferă parţial de valoarea genitivului sintetic: genitivul din structuri precum *calea cetaţiei* are valoare posesivă; structura cu *de* – *calé de cetate* – este clasificatoare, categorizantă, exprimă o subcategorie conceptuală sau referenţială a categoriei exprimate de centrul sintactic al grupului nominal (anume, *calea*, în exemplul dat).

Valoarea clasificatoare se asociază cu valoarea obiectivă (de obiect direct) în structurile în care grupul [*de* + nume sau grup nominal] este dependent de un nume verbal:

(8) iubitori **de oameni** („care iubesc oameni"; D, 1673: 6^{v}; IA: 6^{v}, 5/8).

Tiparul prepoziţional [*de* + nume/grup nominal] s-a diferenţiat de genitivul posesiv şi s-a specializat semantic dezvoltând o semnificaţie distinctă de cea exprimată prin genitivul posesiv, şi anume semnificaţia categorială, clasificatoare. Putem presupune că diferenţierea şi specializarea s-au realizat foarte devreme. O dovadă în această privinţă este prezenţa generală în documentele originale (netraduse) a sintagmelor prepoziţionale construite cu *de* care îndeplinesc o funcţie de clasificare/categorizare:

(9) ficiori **de boiari** (Doc.Athos,1650: 44)

Grupul nominal din (9) nu este sinonim cu structura genitivală *feciori ai unor boieri*: genitivul exprimă apartenenţa, grupul prepoziţional construit cu *de* exprimă categorizarea – feciorii de boieri sunt o „subcategorie socială”, cu particularităţi proprii.

Tiparul actual care integrează prepoziţia *de* este mai apropiat semantic de adjectivele categoriale decât de genitiv; structurile de acest tip sunt atestate şi în limba veche: *Fiiul omenesc* (AE.1697, „Fiul de Om, Fiul Omului, Dumnezeu Omul”).

SURSE

AE = Antim Ivireanul, *Evanghelie*, [Valahia,] 1697; ed. Roxana Vieru, Adina Chirilă, Iaşi, 2021
Camară.2020 = corpus de texte; ap. Iosif Camară, *Rugăciunea **Tatăl nostru** în limba română. Studiu istorico-filologic*, Iaşi, 2020.
CP[1] = Coresi, *Psaltire slavo-română,* Şcheii Braşovului, 1577; ed. Stela Toma, Bucureşti, 1976.
CV = *Codicele Voroneţean*, [Moldova], 1563–1583; ed. Mariana Costinescu, 1981.
D = *Imnul Acatist*, Dosoftei, *Carte de rugăciuni,* Uniev, 1673; CRV, 65 BAR, Unicat, f. 5[r]–13[v].
DÎ = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*; ed. Alexandru Mareş *et al.*, Bucureşti, 1979.
IA = *Imnul Acatist*; ed. Timotin, Dima, Hâncu, şi Mutalâp, Bucureşti, 2026, p. 161–244.
PH.ante 1521 = *Psaltirea Hurmuzaki*, Moldova; ed. Ion Gheţie, Mirela Teodorescu, Bucureşti, 2005.
PS.1573–1578 = *Psaltirea Scheiană*, Moldova; ed. I. A. Candrea, Socec, 1916.
PV.1551–1558 = *Psaltirea Voroneţeană*, Moldova; ed. *Monumenta linguae daco-romanorum*, 2024.

BIBLIOGRAFIE

Adams, J. N., 2013, *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press
Bourciez, É., 1956 [1910]. *Éléments de linguistique romane*. Paris: Klincksieck.
Densusianu, O., 1901, 1938. *Histoire de la langue roumaine*. 2 vol. Paris: Leroux.
Dragomirescu, A., A. Nicolae, 2016, §56 «Case», în A. Ledgeway, M. Maiden (ed.), *The Oxford Guide to the Romance Languages*: Oxford, Oxford University Press.
Fischer, I., 1985, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Gheţie, I., A. Mareş, 1985, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Giurgea, I.T., 2013, *Originea articolului posesiv-genitival «al» şi evoluţia sistemului demonstrativelor în română*. Bucureşti: Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.
Guţu Romalo, V., 1996, „Le nom roumain – évolution et typologie”, în M. Iliescu, S. Sora (Hrsg.), *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik. Akten des Internationalen Kolloquiums der Südosteuropa-Gesellschaft und des Instituts für Romanische Philologie der Universität München, Tutzing, 30.3. –2.4.1993, BA* 11, neue Folge, Südosteuropa-Schriften, 14, Veitshöchheim bei Würzburg, 77–83.
Iliescu, M., 2008a. „Schiţă de evoluţie a declinării în latina târzie” [1965], in: Id., *Miscellanea Romanica (1956-2007)*. Cluj-Napoca: Clusium/Scriptor, 39–75.
ILRL = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” Bucureşti, I. Gheţie (ed.), 1997. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Ledgeway, A., 2012, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*. Oxford: Oxford University Press.
Longobardi, G., 2015, „On Genitives", conferenza, ms., Il Colloquio *Romance Syntax. Comparative and diachronic perspectives*, Università di Bucarest.
Maiden, M., J.C. Smith, A. Ledgeway (eds), 2011, *The Cambridge History of the Romance Languages*, vol. 1: *Structures*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
Meyer-Lübke, W., 1895, 1900, *Grammaire des langues romanes*, vol. 2 (1895), vol. 3 (1900). Paris: Welter.
Narrog, H., B. Heine, 2017, „Grammaticalization", în A. Ledgeway, I. Roberts (es.), 2017, *The Cambridge Handbook of Historical Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press, 7–27.
Pană Dindelegan, G. (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
Roberts, I., A. Roussou, 2003, *Syntactic Change. A Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
Salvi, G., 2011, „Morphosyntactic Persistence", în Maiden, Smith, Ledgeway (ed.), 318–381.
SLR = Avram, M. (ed.), E. Carabulea, F. Ciobanu, I. Rizescu, L. Vasiliu, 2007, *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*. Bucureşti: Editura Academiei Române.
Stan, C., 2013a, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.
Stan, C., 2013b, „Sulla sintassi dei sintagmi nominali con più determinanti nel rumeno", în E. Casanova Herrero, C. Calvo Rigual (ed.), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y Filologia Románicas (6–11 septiembre 2010, Valencia)*, II. Berlin: de Gruyter, 397–407.
Stan, C., 2014, „*De*-phrases and specificity in old Romanian», *Bucharest Working Papers in Linguistics*, 16, 1: *International workshop „The Syntax and Semantics of Specificity" (University of Bucharest, 2012)*, 35–42.
Stan, C., 2016, „The genitive. Between analyticity and syntheticity", în G. Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press, 312–323.
Stan, C., 2021, „Nuove interpretazioni di una struttura arcaica: il genitivo rumeno marcato dalla preposizione *de* ('di')", în L. Schosler, J. Härmä (éd.), avec la collaboration de Jan Lindschouw, *Actes du XXIXe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Copenhague, 1–6 juillet 2019)*, vol. I, Société de Linguistique Romane, Strasbourg, ELiPhi, 505–516.
Timotin, E., C.-I. Dima, M.-G. Hâncu, D. Mutalâp, 2026, *Imnul Acatist; în literatura română din veacul al XVII-lea. Studii, ediţii critice şi glosar*, ed. a II-a. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.
Vasiliu, E., 2012 [1977/1978], „Fragment de la grammaire de l'article défini (Typologie et diachronie)" [1977/1978], in: Id., *Teorie şi analiză în lingvistică* (ed. Rădulescu Sala, Marina). Bucureşti: Editura Academiei Române, 247–249.

THE COMPETITION BETWEEN THE GENITIVE CASE AND THE PREPOSITION *DE*

(Abstract)

This study examines from a diachronic and typological perspective the competition between the synthetic genitive and the prepositional structure with *de* in old Romanian. Based on an expanded corpus of 16th–18th-century Romanian texts, the paper demonstrates that although the *de*-construction originates from a Latin syntactic pattern, it was reinforced in early Romanian translations through Church Slavonic models with *ot(ŭ)*. The analysis reveals that this analytical structure functioned as a syntactic archaism already in the 16th century, being predominantly restricted to formal registers and translated literature. Semantically, the construction with *de* differentiated early from the possessive genitive, developing a specialized classifying and categorizing function. In contemporary Romanian, this pattern persists only in a few fixed expressions.